

# Razvoj smernic za predajo in arhiviranje kvalitativnih podatkov v Arhivu družboslovnih podatkov

Maja Dolinar,\* Janez Štebe,† Sonja Bežjak‡

\* Arhiv družboslovnih podatkov, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani  
Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana  
\* maja.dolinar@fdv.uni-lj.si  
† janez.stebe@fdv.uni-lj.si  
‡ sonja.bezjak@fdv.uni-lj.si

## Povzetek

Namen članka je predstaviti smernice za prevzem in arhiviranje kvalitativnih raziskav v Arhivu družboslovnih podatkov (ADP), ki smo jih pripravili kot dopolnilo obstoječim delovnim postopkom arhiviranja raziskav. V ta namen smo oblikovali smernice za prevzem in arhiviranje kvalitativnih raziskav in priporočila za urejanje kvalitativnih podatkov za raziskovalce in podatkovne arhiviste.

## Development of the guidelines for ingest and archiving of qualitative data in the Social Science Data Archives (ADP)

The purpose of the article is to present guidelines for the acquisition and archiving of qualitative research in the Social Science Data Archives (ADP), which we have prepared as a complement to the existing working procedures of archiving studies. To this end, we have developed guidelines for the acquisition and archiving of qualitative research and recommendations for the editing of qualitative data for researchers and data archivists.

## 1. Uvod

Arhiv družboslovnih podatkov (ADP) se je v svojem več kot dvajsetletnem delovanju v slovenskem prostoru uveljavil kot osrednji repozitorij družboslovnih podatkov, katerega glavne naloge so izvajanje ciljnim uporabnikom namenjenih storitev prevzema, shranjevanja in dostopa do kakovostnih in za različne namene uporabnih raziskovalnih podatkov s področja družboslovja iz Slovenije in širše (glej ADP, 2017a). V skladu s tem poslanstvom dolgotrajne digitalne hrambe ADP in upoštevanjem strategije odprtega dostopa do raziskovalnih podatkov (glej Vlada, 2015 in Vlada, 2017) si prizadevamo razširiti svoje storitve na področja, ki so bila do sedaj zaradi različnih razlogov manj zastopana. Eno od področij, s katerega si prizadevamo uporabnikom ponuditi več podatkov, je kvalitativno raziskovanje, ki je v Sloveniji dobro uveljavljeno, s številnimi raziskovalci in ustanovami (glej Štebe, Hudales in Kragelj, 2011). Oranje ledine smo pričeli z razvojem in dopolnjevanjem delovnih procesov, ki smo jih v 90ih prejšnjega stoletja osnovali na izkušnjah arhivske obdelave kvantitativnih podatkov, v zadnjih letih pa se je pokazala potreba po razširitvi na področje kvalitativnih raziskav in prilagajanju procesov posebnostim kvalitativnih družboslovnih raziskav.

V zadnjem času je več pobud v skupnosti uporabnikov glede ustvarjanja in uporabe različnih vrst in formatov kvalitativnih podatkov. Skepsa o ponovni uporabnosti kvalitativnih podatkov iz začetnih obdobj (Fielding, 2004) se ni potrdila, saj v okoljih z vzpostavljeno podatkovno infrastrukturo opazimo, da raziskovalci kvalitativne podatke uporabljajo raznoliko, bodisi samostojno ali v kombinaciji z drugimi vrstami podatkov (Corti, 2007; Bishop in Kuula-Luumi, 2017). V Katalog ADP je že vključenih nekaj kvalitativnih raziskav. Arhivirali smo jih na enak način, kakor arhiviramo kvantitativne raziskave. To pomeni, da smo prevzeli primarni raziskovalni material kvalitativnih raziskav in ga dolgotrajno ohranili na podoben način kot neobdelane podatke v kvantitativnih raziskavah

(npr. odprta vprašanja pri anketah). Kvalitativne raziskave, ki so že vključene v Katalog ADP, so večinoma omejene na besedilne podatke, tipično so to prepisi spraševanj.

Namen članka je predstaviti smernice za prevzem in arhiviranje kvalitativnih raziskav, ki smo jih pripravili kot dopolnilo obstoječim delovnim postopkom arhiviranja raziskav. V članku bomo prav tako predstavili priporočila za pripravo in urejanje podatkovnih datotek za kvalitativne podatke, ki smo jih pripravili za raziskovalce in podatkovne arhiviste, in ki vključujejo navodila in dobre prakse poimenovanja in urejanja posameznih datotek (slike, besedilne, zvočne in video datoteke) ter priporočila za anonimizacijo posameznih tipov kvalitativnih podatkov. Navodila vsebinsko dopolnjujejo priporočila ADP za urejanje podatkovne datoteke (2012), ki so pripravljena za urejanje datotek s kvalitativnimi podatki.

## 2. Sprejem kvalitativnih raziskav v Katalog ADP

### 2.1. Vrste kvalitativnih podatkov in merila za sprejem

V primerjavi s kvantitativnimi raziskavami se pri kvalitativnih pogostejše srečujemo z majhnimi vzorci, (od  $n=1$  dalje). Tovrstni podatki so običajno zbrani z intervjuji (globinski ali nestrukturirani, posamezni ali skupinski), terenske dnevnikarje in zapiske opazovanj, strukturirane ali nestrukturirane dnevnikarje, osebne dokumente, fotografije ipd. Kvalitativno raziskovanje razumemo kot katerokoli raziskovanje ljudi, pri katerem podatki niso bili kvantificirani (npr. spremenjeni v številke in razvrščeni v tabelo, podatkovno bazo ali kvantitativni statistični program) (Corti, 2007). Izhajajoč iz te definicije lahko posamezne raziskave proizvedejo različne raziskovalne podatke, ki so primerni za arhiviranje (npr. podatki družbenih omrežij, komentarji na spletnih blogih, skice terenskih opazovanj, zvočni posnetki ipd.). Za ADP so v skladu s terminologijo vrst podatkov CESSDA ERIC (glej

DDI, 2018) za dolgotrajno arhiviranje zanimive štiri skupine kvalitativnih podatkov, in sicer:

- Besedilni podatki: lahko vključujejo črke, številke, posebne znake ali simbole. Tovrstni podatki so lahko transkripcije intervjujev, zgodbe ali eseji, ki so jih zapisali raziskovalni subjekti, časopisni članki, besedila s spletnih strani, besedila iz blogov, besedila iz družbenih omrežij itd.
- Mirujoča slika: je digitalna slika (fotografija) brez besedila (glasbeni tiski, zemljevidi, fotografije, gravure/odtisi, risbe, plakati, razglednice, slike, grafike, druga dvodimenzionalna umetniška dela).
- Avdio gradivo: vključuje zvočne posnetke, npr. posnetki intervjujev, fokusnih skupin, glasbeni posnetki itd.
- Avdiovizualno gradivo: vključuje premikajoče se podobe. Lahko vključuje filme, animacije, digitalne posnetke, vizualne podobe simulacij, posnete televizijske programe ipd. Posnetki lahko vključujejo zvok ali ne.

V skladu s politiko gradnje Kataloga ADP, v ADP dolgotrajno hranimo raziskovalne podatke, zanimive za družboslovne analize, s poudarkom na problemih, povezanih s slovensko družbo. Pri tem upoštevamo še dva osnovna kriterija: potencial nadaljnje uporabe podatkov in skladnost s strategijo odprtega dostopa do podatkov. Raziskave morajo ustrezati naslednjim merilom ADP za sprejem podatkov (glej ADP, 2017b):

- morajo biti podatki vsebinsko bogati v smislu ustrezne konceptualizacije in tematskega dopolnjevanja zbirke ADP,
- uporabljene metode morajo biti izpopolnjene, podatki celoviti in ustrezni ter podkrepjeni z ustrezno dokumentacijo, ki omogoča nadaljnje analize,
- dajalec mora avtorsko razpolagati s podatki in biti pripravljen podatke izročiti arhivu za razširjanje.

V ADP kvalitativnim raziskovalnim podatkom določimo prioriteto in presodimo njihov pomen z vidika stroškov dolgotrajne hrambe glede na oceno njihove prihodnje uporabnosti (glej Corti 2007). Prioritete določimo glede na:

- zgodovinsko in kulturno vrednost podatkov, enkratnost podatkov, pomen za dopolnjevanje Kataloga ADP,
- znanstveno relevantnost: dimenzionalnost, izčrpnost zajema pojava in primerljivost, metodološka izvirnost,
- relevantnost za pedagoške (primerni za izobraževanje) in druge namene (primerni za državljansko znanost, popularizacijo, novinarsko rabo ipd.).

Posebnost presoje kakovosti in dolgotrajne uporabnosti kvalitativnih podatkov bomo podrobneje izpostavili v 3. poglavju.

## 2.2. Prezem kvalitativnih podatkov in njihovo arhiviranje

V ADP najprej pregledamo vlogo za predajo raziskave (obrazec Evidentiranje raziskave na spletni strani, s katerim nas dajalec obvesti o pripravljenosti predaje raziskave) in presodimo, ali predani podatki ustrezajo merilom. Če je raziskava primerna za prevzem, pozovemo dajalca, da pripravi vsa potrebna gradiva za predajo. Podatkovni arhivist nudi strokovno pomoč, dajalcu pa so na voljo vodiči in dodatna priporočila za pripravo podatkov, pri

čemer raziskovalcem priporočamo seznanitev s »Priporočili za urejanje podatkovnih datotek kvalitativnih raziskav« (2018a), ki sledi dobrim praksam sorodnih organizacij (UKDA, 2018; FSD, 2018; FORS, 2018) in mednarodnim smernicam.

V fazi prevzema raziskave je pomembno dobro sodelovanje med dajalcem in podatkovnim arhivistom, kajti le tako je mogoče opraviti kvaliteten opis in zagotoviti razumljivost in dolgoročno uporabnost podatkov za širše namene.

Pričakuje se, da so podatki in celotna dokumentacija v digitalni obliki. To lahko vključuje besedila, slike, avdio ali video posnetke. V kolikor podatki ali katero od gradiv niso v digitalni obliki, jih mora dajalec digitalizirati, v kolikor je mogoče (glej ADP, 2018a za priporočila digitalizacije različnih tipov gradiv). Pridružujemo si pravico, da zavrnemo arhiviranje projektov, ki zahtevajo digitalizacijo v velikem obsegu. Ob prevzemu razjasnimo tudi tveganja in možnosti glede zaščite oz. razkritja identitete udeležencev raziskav oz. morebitnih poslovnih skrivnosti.

### 2.2.1. Zaupnost podatkov, anonimizacija, informirano soglasje in dostop

V ADP pričakujemo, da bo dajalec anonimiziral podatke že pred predajo raziskave v arhiv. Le izjemoma namreč opravljamo anonimizacijo v ADP. V skladu s Politikami dolgotrajne hrambe ADP (glej ADP, 2017d) omogočamo zaupnost podatkov na tri načine:

1. Osnovni anonimizacijski postopki in odstranitev informacij o udeležencih raziskave (npr. odstanitev osebnih identifikatorjev v transkriptih, zamegljeni obrazi pri fotografijah ipd.), ki bi lahko identificirali posameznika;
2. Omejen dostop do raziskave na raziskovalce, ki pripadajo raziskovalni instituciji;
3. Pogodbe z uporabniki, ki jasno določajo posebne pogoje uporabe, vključujoč pravilno rabo podatkov in spoštovanje zaupnosti posameznikov.

Obstoječa zakonodaja in pravila etičnega raziskovanja zahtevajo od raziskovalcev, da že tekom raziskave pridobijo soglasja za sodelovanje pri raziskavi od udeležencev raziskave (v tem smislu spodbujamo raziskovalce k pripravi načrtov za ravnanje z raziskovalnimi podatki, v katerem med drugim predvidijo tudi bodoče dileme glede varovanja zasebnosti in morebitne potrebe po kasnejši anonimizaciji podatkov). Ob preučevanju možnosti prevzema raziskave v Katalog ADP, v ADP preverimo, ali je raziskovalec pridobil soglasja udeležencev za sodelovanje pri raziskavi. Za prevzem podatkov v ADP mora dajalec ustrezno anonimizirati podatke.

Dajalci podatkov morajo ob predaji raziskave v ADP predati vzorec soglasja oz. izjavo, na kakšen način je pridobili tovrstno soglasje (v primeru pridobitve ustnega soglasja), vso morebitno komunikacijo z udeleženci raziskave, ki se nanaša na zaupnost, ter protokole anonimizacije.

### 2.2.2. Anonimizacija podatkov

Za zagotovitev zaupnosti podatkov je anonimizacija kvalitativnih podatkov nujna v primerih, ko bi se z razkritjem povzročila škoda udeležencu raziskave, ali če ne obstaja soglasje udeležencev za sodelovanje pri raziskavi, ki določa pogoje deljenja podatkov. Anonimizacija je utemeljena, dokler le-ta ne zmanjša analitične vrednosti

podatkov. Dajalci morajo pred predajo podatkov v ADP le-te kolikor je mogoče anonimizirati, spremembe pa ne smejo zmanjšati kvalitete in uporabnosti podatkov. Anonimizacija transkriptov bi tako morala vsebovati odstranitev vseh direktnih identifikatorjev, kot so imena in priimki, naslovi, telefonske številke, e-poštni naslovi. Anonimizacija objav na družbenih medijih bi morala vsebovati odstranitev imen uporabnikov (zameglitev v primeru slike zaslona). Imena je potrebno zamenjati s psevdonimi, pri tem pa vse spremembe na podatkih beležiti v ločeni tabeli (protokol anonimizacije), ki povezuje originalne lastnosti s psevdonimi.

Anonimizacija zvočnih in avdio-vizualnih gradiv je bolj zapletena, saj vpliva običajno na kakovost in primernost ponovne rabe tovrstnih podatkov. Anonimizacije zvočnih in avdio-vizualnih gradiv ne priporočamo, v teh primerih se raje odločamo za omejen dostop do teh datotek (npr. dostop pod posebnimi pogoji, varna soba ipd.) (glej točko 4 za možnosti dostopa).

Ob pregledu predanih podatkov podatkovni arhivist preveri, če so podatki ustrezno anonimizirani. Anonimizacija je delo in odgovornost dajalca, zato podatkovni arhivist ni odgovoren za anonimizacijo kvalitativnih datotek in tudi ne odgovarja v primeru identifikacij prepoznav (pravila ureja izjava o izročitvi). Lahko pa svetuje dajalcu in opozori na morebitne pomanjkljivosti.

### 2.2.3. Obveščeno soglasje za ponovno uporabo

Iz etičnega in pravnega vidika bi moral raziskovalec ob zbiranju podatkov udeležence nedvoumno vprašati, ali se strinjajo, da bodo pridobljeni podatki arhivirani v ADP in dostopni za ponovno uporabo. Obstajajo seveda primeri, ko ni možno tovrstnega soglasja pridobiti, kar je odvisno od raziskovalne teme in raziskovalnega načrta. Raziskovalcem priporočamo, da pridobijo soglasje od udeležencev »za uporabo pridobljenih informacij za raziskovalni namen« ali katerokoli variacijo tega zapisa.

Pridobitev obveščenih soglasij je pogoj za prevzem gradiv v ADP (lahko obstajajo izjeme), morebitna nepridobitev soglasij pa nujno vpliva na pogoje dostopa in uporabe tovrstnih podatkov.

### 2.3. Priprava podatkov in dokumentacije

Minimalno gledano mora biti dokumentacija o raziskavi in podatkih takšna, da še vedno omogoča novemu uporabniku razumevanje in možnost primere uporabe originalnih podatkov. Zbiranja podatkov, potrebne za korektno in ustrezno interpretirati interpretacijo podatkov.

V ta namen raziskovalec oz. dajalec podatkov izpolni obrazec *Opis raziskave* (glej ADP, 2018c), ki je enak tako za kvalitativne kot kvantitativne raziskave. Za opis raziskave v ADP uporabljamo mednarodni dokumentacijski standard DDI (Data Documentation Initiative) (DDI, 2018), ki je enak za vse vrste podatkov in omogoča iskanje po Katalogu ADP in vključitev v mednarodne kataloge.

V obrazcu *Opis raziskave* dajalec poleg osnovnih informacij o raziskavi (naslov, datum raziskave, avtorji, finančna podpora) med drugim določi ključne besede, vsebinska področja, opredeli čas zbiranja podatkov in geografsko pokritje, populacijo, vrsto podatkov, podrobno

opiše vzorčenje in situacijo zbiranja podatkov ter morebitne postopke čiščenja in urejanja podatkov. Opisu doda tudi ostala gradiva, npr. dovoljenje naročnika za deljenje podatkov, podatkovno\_e datoteko\_e, primer informacijskega dokumenta, primer soglasja udeležencev v raziskavi, vprašalnik ali drug inštrument za zbiranje podatkov, protokol zbiranja podatkov, pokazne kartice, navodila anketirancu, navodila za anketarje, formularje o poteku raziskave, zloženke, pisma izbranim v vzorec, kodirno knjigo, šifrant, raziskovalno poročilo in seznam morebitnih publikacij, ki temeljijo na predanih podatkih.

Ključno za ponovno rabo podatkov kvalitativnih raziskav je podroben opis podatkovnih datotek. Opis datoteke mora minimalno vsebovati format datoteke, značilnosti udeležencev ali katerekoli druge ključne informacije (npr. jezik intervjuja). Posamezni transkript naj bi tako na primer vseboval vsaj:

- identifikator udeleženca,
- glavo dokumenta, ki opisuje situacijo zbiranja podatkov: datum, kraj, ime spraševalca in podrobnosti o intervjuvancu,
- enoten izgled podobnih dokumentov v raziskavi,
- jasne oznake, kaj je vprašanje in kaj odgovor,
- psevdonime, ki nadomeščajo osebne identifikatorje,
- številke strani.

Dodatno je priporočljivo, da dajalci podatkov za vsako kvalitativno podatkovno datoteko izpolnijo obrazec *Opis podatkov*, ki je prilagojen vrsti podatkovne datoteke (besedilni podatki, mirujoča slika, zvočno gradivo, avdiovizualno gradivo).

Naslov datoteke	
Opis	
URL povezava*	
Dolžina posnetka**	
Avtor/ji	
Dajalec (contributor)	
Organizacija	
Datum nastanka	
Kraj nastanka	
Obdobje zbiranja	
Vsebinsko področje	<i>Zaprta seznam CESSDA Vsebinska področja</i>
Format datoteke	
Vrsta podatka (CESSDA CV)	Besedilni podatki
Jezik datoteke	
Primarni vir	
Licenca	

\*v primeru podatkovne datoteke, ki vsebuje podatke iz spletne strani, bloga

\*\*v primeru podatkovne datoteke, ki vsebuje zvočne podatke

Tabela 1: Obrazec za opis datoteke (primer).

Zaradi lažje hrambe in uporabe e-gradiva je treba vsako datoteko ali skupino datotek opremiti tudi s tehničnimi metapodatki, ki so pomembni za njeno nadaljnjo uporabo (npr. format, s katerim orodjem je bila datoteka ustvarjena, prisotnost varnostnih vsebin ipd.).

Raziskovalci čedalje pogosteje uporabljajo različne programske rešitve za organizacijo in analizo kvalitativnih podatkov, kakršna sta *Nvivo* in *Atlas.ti*. Tovrstne aplikacije (programske rešitve za organizacijo in analizo kvalitativnih raziskav - CAQDAS) so pripomoček raziskovalcem pri organizaciji in upravljanju z velikimi količinami kvalitativnih podatkov – intervjuji, slikami, fotografijami, diagrami in celo avdio-vizualnimi in/ali zvočnimi posnetki.

Raziskovalec lahko v tovrstnem programu posameznim datotekam dodaja zapise, komentarje in zabeležke ter kodirne besede, ki jih oblikuje tekom analize. Kodiranje je ključno orodje za beleženje analitičnih misli o podatkih in je način, kako raziskovalci razvijejo svoje razumevanje in interpretacijo podatkov. V ADP težimo k temu, da tovrstne informacije hranimo skupaj z raziskovalnimi podatki, saj to prispeva k boljšemu razumevanju in ponovni interpretaciji podatkov. Dajalce, ki uporabljajo tovrstne programske rešitve, zato spodbujamo, da ob predaji ostalih datotek, predajo tudi izvoz datoteke programov za kvalitativno analizo podatkov.

### 3. Obdelava in objava prevzetih raziskav v ADP

V primeru, ko dajalec izpolnjuje pravne in etične zahteve ter ima pristanek naročnika za deljenje podatkov, nadaljujemo s postopkom predaje oz. prevzema gradiv. Vsa prejeta gradiva v ADP najprej skrbno pregledamo, pri čemer se osredotočimo predvsem na popolnost dokumentacije po metapodatkovnem standardu DDI, vsebinsko bogastvo in zanimivost za drugo rabo, kakovost metodologije zbiranja podatkov in prepisov, medtem ko preverimo obstoj pristanka za sodelovanje in upoštevanje anonimizacije gradiv ter skladnost predanih formatov s priporočili že v fazi pred-prevzema (glej Priporočene in druge oblike zapisov posameznih vrst gradiv za predajo; ADP, 2017c). Presoja kakovosti in bodoče uporabnosti kvalitativnih podatkov obsega posebne vidike, ki jih bomo postopno z izkušnjami vključevali v fazo ocenjevanja in izbora podatkov za arhiv. Med drugim – namesto statistične napake vzorčenja, veljavnosti in zanesljivosti – izvedemo presojo ustreznosti izbora enot glede na pristop, refleksivnosti in prepričljivosti zbranih podatkov (glej Toolbox, 2018).

Nato sledi postopek arhiviranja raziskav, ki smo ga prilagodili posebnostim arhiviranja kvalitativnih raziskav. Pri tem se soočamo z izzivi, ki so povezani s prevzemom gradiv v lastniških formatih programov za analizo kvalitativnih podatkov. Prav tako so etične in pravne dileme glede varovanja avtorskih pravic in osebnih podatkov pri kvalitativnih podatkih lahko še bolj izrazite zaradi običajne večje občutljivosti vsebin, nezmožnosti popolne anonimizacije, uporabe vsebin z nerazčiščenimi pravicami licenc itd., čemur je potrebno nameniti še posebno pozornost. Kvalitativno raziskovanje obsega širok spekter pristopov (opazovanje, osebno, skupinsko spraševanje, uporaba obstoječih virov itd.), kar prispeva k bolj kompleksni obravnavi podatkov. Dokument »Priporočila za prevzem kvalitativnih raziskav (ADP)« (2018) vključuje informacije o vrstah kvalitativnih

podatkov in priporočila za pripravo podatkov za podatkovne arhiviste, definira tipe formatov podatkovnih datotek (prevzemni, arhivski in distribucijski formati) (glej Tabela 4) ter določa potrebne metapodatke za posamezne vrste kvalitativnih podatkov. Pri standardizaciji in integraciji z drugimi informacijskimi storitvami smo uporabili »Smernice za zajem, dolgotrajno ohranjanje in dostop do kulturne dediščine v digitalni obliki« (Krstulovič, Hajtnik in Doma, 2013) ter dokumentirane dobre prakse sorodnih organizacij (npr. UKDA, 2018; FSD, 2018; FORS, 2018), v katerih so opredeljeni standardi in formati za tipične oblike multimedijskih dokumentov, kot so besedila, slike, filmi ipd.

ADP gradiva nadzira in jih ob spremembi formatov za dolgoročno hrambo prilagodi svojim potrebam, prav tako pa poskrbi tudi, da so vsa gradiva in metapodatki dolgotrajno strojno berljivi. Funkcija arhivske hrambe vključuje tudi številne varnostne mehanizme, kot so postopki preverjanja napak v paketu, ovrednotenje priprave gradiv za dolgotrajno hrambo, kot tudi politike ravnanja v primeru uničenja gradiv.

Po objavi v Katalogu ADP so metapodatki in ostala gradiva, povezana z raziskavo, brez registracije dostopna vsem obiskovalcem spletne strani ADP. Medtem ko se je za dostop do podatkov praviloma potrebno predhodno registrirati.

### 4. Dostop in uporaba podatkov

Arhivirani kvalitativni podatki so namenjeni ponovni uporabi, ali primerjavi z drugimi podatkovnimi viri. To je že dobro uveljavljena tradicija družboslovnih ved, čeprav opažamo, da raziskovalci nimajo vedno ustreznih metodoloških znanj za tovrstne analize (glej Corti, 2007; Bishop in Arja Kuula-Luomi, 2017). Ponovna uporaba kvalitativnih podatkov omogoča preučevanje surovih podatkov preteklih raziskav, pri čemer lahko raziskovalec dobi pomembne metodološke ali teoretične vpoglede v svoj raziskovalni problem, ki jih morebiti ne bi sam predvidel. Ker je zbiranje novih podatkov običajno drago (v finančnem in časovnem smislu), je uporaba že obstoječih virov ekonomsko smiselna.

Corti in Thompson (2004) opisujeta štiri pristope ponovne uporabe podatkov, ki jih definirata v smislu teoretičnih izzivov ponovne rabe in dejanskih izkušenj raziskovalcev. Ponovna uporaba kvalitativnih podatkov se bistveno ne razlikuje od ponovne uporabe anketnih podatkov (Corti 2007):

- ponovna analiza ali sekundarna analiza podatkov: ponovna interpretacije podatkov ali oblikovanje novih raziskovalnih vprašanj,
- raziskovalni načrt in metodološki napredek: preučevanje raziskovalnih metod pretekle raziskave,
- verifikacija rezultatov: ponovna preučitev zaključkov raziskave,
- poučevanje in učenje: uporaba podatkov za učenje metodologije in priprave raziskovalnih načrtov.

V skladu s strategijo odprtega dostopa in akcijskim načrtom (glej Vlada, 2015 in Vlada, 2017) v ADP težimo k temu, da bi bile raziskave prosto dostopne končnim uporabnikom Kataloga ADP. Pri tem sledimo ideji odprte znanosti, da so podatki odprti, kolikor je mogoče in zaščiteni, kolikor je nujno potrebno. Dajalec podatkov ob predaji podatkov v ADP podpiše *Izjavo o izročitvi* (ADP,

2018e), s katero določi pogoje dostopa do svoje raziskave. Ob predaji dajalci s podpisom pogodbe potrdijo, da imajo pravice razpolaganja s podatki, da zagotavljajo zaupnost podatkov ter opredelijo licence, pod katerimi se podatki in ostala dokumentacija lahko distribuira uporabnikom, vključno z morebitnimi izjemami glede dostopa. Podatki in dokumentacija so uporabnikom na voljo pod pogoji Creative Commons 4.0 licenc (glej Creative Commons, 2018) – med katerimi avtor/dajalec izbere ustrezno.

V ADP razlikujemo tri tipe uporabnikov: registrirane raziskovalce, ki lahko dostopajo tudi do manj zaščitenih mikropodatkov, študente, ki lahko dostopajo do večine podatkov iz kataloga ADP, ter komercialne uporabnike, ki lahko dostopajo do omejenega nabora mikropodatkov, ki niso distribuirani pod licenco CCBYNC. Uporabnik se preko opisa raziskave na spletni strani ADP seznanj z morebitnimi posebnimi omejitvami in izjemami glede dostopa, ki jih je določil dajalec ob predaji.

V t.i. *prostem dostopu*, kjer ni potrebna registracija, lahko uporabnik dostopa do kataloga ADP, metapodatkov raziskav in podatkov nekaterih prostodostopnih raziskav. Kljub vsemu pa je raba podatkov omejena z zakonodajo, etičnimi pravili stroke in organizacije ter avtorskimi pravicami.

Večina podatkov znotraj Kataloga ADP (tudi kvalitativnih, če so ustrezno anonimizirane) je v ADP dostopna preko t.i. *standardnega dostopa*, ki v primeru kvantitativnih podatkov omogoča analize s pomočjo spletnega vmesnika Nesstar oz. prenos datotek na lokalni računalnik. V primeru dostopa do kvalitativnih podatkov je trenutno možen zgolj prenos datotek na lokalni računalnik, saj je razvoj spletnega orodja za analizo kvalitativnih podatkov stvar prihodnjega razvoja ADP. Za standarden dostop do podatkov je potrebno izpolniti »Registracijski obrazec za dostop do gradiv kataloga ADP« (ADP, 2018d). V obrazcu se uporabnik identificira, opredeli namen uporabe gradiva ter izrazi strinjanje s »Splošnimi določili in pogoji uporabe podatkov«.

Nekatere podatkovne datoteke s kvalitativnimi podatki so izjemoma dostopne pod posebnimi pogoji in je zanje potrebno pridobiti dovoljenje izvirnih avtorjev. Na primer:

- Podatki morda niso v celoti anonimizirani, zato je potrebno posebno varstvo. Gre za t.i. Scientific Use File (SUF). Sem spadajo neanonimizirane podatkovne datoteke kvalitativnih raziskav.

- Avtorji določijo, da bo podatkovna datoteka dostopna s časovnim zamikom, 6 mesecev po objavi raziskave v katalogu ADP, ko se sprost t. i. embargo.

- Podatkovna datoteka je dostopna le naročniku raziskave in izvirnim avtorjem (dovoljujemo le izjemoma).

Dostop pod posebnimi pogoji zahteva poleg običajne registracije še izpolnjeno »Vlogo za dostop do gradiva na zahtevo« (glej ADP, 2018d) s točno navedbo iskane raziskave ter dodatna pojasnila glede namena rabe. Komisija za zaščito zaupnosti ADP obravnava vlogo in uporabnika najkasneje v 7 delovnih dneh po oddaji vloge obvesti o odločitvi glede možnosti dostopa. Komisija za zaščito zaupnosti lahko uporabniku dodeli dostop do zahtevanega gradiva preko varne povezave ali preko varne sobe, kjer uporabnik pred dostopom podpiše posebno pogodbo, ki ureja pravice in obveznosti uporabe zahtevanih raziskovalnih podatkov. Gre za t.i. Secure Use File (ScUF).

Vrsta podatkov	Prevzem		Formati za arhivsko hrambo	Formati za dostop
	Priporočeni formati	Sprejemljivi formati		
Besedilni podatki	Rich Text Format (.rtf) plain text, ASCII (.txt) eXtensible Mark-up Language (.xml) text according to an appropriate Document Type Definition (DTD) or schema	Hypertext Mark-up Language (.html)	<ul style="list-style-type: none"> <li>• PDF/A</li> <li>• W3C XML</li> <li>• ODF</li> </ul> Pri spletnih vsebinah: <ul style="list-style-type: none"> <li>• HTML</li> <li>• WARC</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• PDF/A</li> <li>• HTML</li> </ul>
Mirujoča slika	TIFF 6.0 uncompressed (.tif)	JPEG (.jpeg, .jpg, .jp2), če je datoteka izvorno v tem formatu GIF (.gif) TIFF druge verzije (.tif, .tiff) RAW slikovni format (.raw) Photoshop datoteke (.psd) BMP (.bmp) PNG (.png) Adobe Portable Document Format (PDF/A, PDF) (.pdf)	TIFF JPEG (stiskanje z izgubami) PNG JPEG2000 SVG 2D v1.1 WRC (vektorske slike) DWG 3D (de facto standard; 3D grafični objekti, vektorski podatki, CAD)	TIFF, JPEG, JPEG2000, PNG, GeoTIFF, JPEG (primerno za prenos), EPS (primerno za prenos), GIF (primerno za prenos).

Zvočno gradivo	Free Lossless Audio Codec (FLAC) (.flac)	MPEG-1 Audio Layer 3 (.mp3), če je datoteka izvorno v tem formatu Audio Interchange File Format (.aif) Waveform Audio Format (.wav)	BWF FLAC MPEG-2 Audio Layer III (stiskanje z izgubami) MPEG-2 Audio AAC (stiskanje z izgubami) MPEG-4 Audio AAC (stiskanje z izgubami)	Mp3 MPEG-2 Audio AAC MPEG-4 Audio AAC Free Lossless Audio Codec (FLAC) Waveform Audio Format (.wav)
Audio-vizualno gradivo	AVI MPEG-4 (mp4) OGG video (.ogv, .ogg) Motion JPEG2000 (.mj2)	AVCHD video (.avchd) WMF	ANSI/SMPTE 268M (DPX) Motion JPEG2000 MPEG-4 AVC ((stiskanje z izgubami)	Za prenos k uporabniku (download), originalna zahtevo ali ogledne kopije, npr.: MPEG-1 AVI WMV Quicktime Ogledne kopije za pretakanje (streaming), npr: ASF WMV Quicktime

Tabela 4: Prezemni, arhivski in distribucijski formati različnih vrst kvalitativnih podatkov.

## 5. Zaključek

Vključitev kvalitativnih raziskav z vidika arhiviranja raziskav pomeni troje. Prvič, da se kvalitativni podatki digitalizirajo – skeniranje morebitnih dokumentov, slik in drugih gradiv, ki obstajajo v fizični obliki, in njihovo preoblikovanje v digitalno obliko, ki omogoča dolgotrajno hranjenje in uporabnost (PDF, XML). Drugič, da podatkovno zbirko opremimo z dodatnimi informacijami in gradivi, s čimer pripomoremo k njeni ponovni uporabnosti (opis konteksta zbiranja podatkov, namena raziskave, dodatne publikacije in gradiva). Tretjič, da zagotovimo, da je mogoče podatke najti in do njih dostopati preko spleta, skladno z načeli FAIR (F - *findable*: podatke je mogoče najti, A - *accessible*: podatki so dostopni, I - *interoperable*: podatke je mogoče povezati z drugimi podatki, R- *reusable*: podatke je mogoče ponovno uporabiti.), tako da vključimo raziskave v spletne kataloge in spletne aplikacije za analizo podatkov.

Razširitev vloge ADP je nujna za ohranjanje in izmenjavo dragocenih kvalitativnih podatkov, ki jih proizvajajo slovenski raziskovalni centri (Fakulteta za družbene vede, Filozofska fakulteta, Fakulteta za socialno delo ipd.) (glej Štebe, Hudales in Kragelj, 2011). ADP je edina raziskovalna infrastruktura za arhiviranje in dostop do podatkov družboslovnih raziskav v Sloveniji in je nedavno pridobila certifikat zaupanja vrednega arhiva CoreTrustSeal (CoreTrustSeal, 2018). Kot taka ima trdno podlago za razširitev storitev tudi na področju arhiviranja kvalitativnih družboslovnih raziskav.

Naš obstoječi delovni postopek arhiviranja raziskav smo razširili z značilnostmi arhiviranja kvalitativnih

raziskav, česar smo se lotili z oblikovanjem smernic za prevzem in arhiviranje kvalitativnih raziskav in z oblikovanje priporočil za urejanje kvalitativnih podatkov za raziskovalce in podatkovne arhiviste. Postopke, pravila in merila bomo tudi v prihodnje preverjali, dopolnjevali ter nadgrajevali na podlagi izkušenj. Za kvalitativne podatke, ki se jih ne da anonimizirati brez izgube, razvijamo in preizkušamo različne načine nadzorovanega omejenega dostopa. Podatki se lahko razlikujejo tudi z vidika, ali gre za zbirko referenc v povezavi s člankom ali tematiko, ali pa samostojno zbirko. Glede na našete posebnosti je smiselno v bodoče prilagajati postopke obravnave (glej Elman in Kapszewski, 2013; QDR, 2018), saj zaradi vse večje ozaveščenosti raziskovalcev pričakujemo vedno večje število predanih raziskovalnih podatkov, skladno s tehnološkimi in vsebinskim razvojem ADP pa povečujemo tudi možnost arhiviranja različnih vrst podatkov.

## 6. Literatura

- ADP. 2017a. Naše poslanstvo. <https://www.adp.fdv.uni-lj.si/spoznaj/adp/poslanstvo/>.
- ADP. 2017b. Merila za sprejem raziskav. <https://www.adp.fdv.uni-lj.si/deli/merila/>.
- ADP. 2017c. Priporočeni formati. <https://www.adp.fdv.uni-lj.si/deli/postopek/priprava/formati/>.
- ADP. 2017d. Politike digitalne hrambe. <https://www.adp.fdv.uni-lj.si/spoznaj/politika/>.
- ADP. 2018a. Priporočila za urejanje podatkovnih datotek kvalitativnih raziskav. <https://www.adp.fdv.uni-lj.si/deli/postopek/priprava/#kvalitativni>.

- ADP. 2018b. Priporočila za prevzem kvalitativnih raziskav (za ADP) (interno gradivo). ADP, Ljubljana.
- ADP. 2018c. Opis raziskave. [https://www.adp.fdv.uni-lj.si/deli/postopek/opis\\_raziskave/](https://www.adp.fdv.uni-lj.si/deli/postopek/opis_raziskave/).
- ADP. 2018d. Registriraj se. <https://www.adp.fdv.uni-lj.si/registracija/>.
- ADP. 2018e. Izjava o izročitvi. <https://www.adp.fdv.uni-lj.si/deli/postopek/izjava/>.
- Bishop, Libby in Arja Kuula-Luomi. 2017. Revisiting Qualitative Data Reuse: A Decade On. *SAGE Open*, 7(1):1–15.
- CoreTrustSeal. 2018. Implementation of the CoreTrustSeal for ADP. <https://www.coretrustseal.org/wp-content/uploads/2018/01/ADP-Social-Science-Data-Archives.pdf>.
- Corti, Louise. 2007. Re-using archived qualitative data – where, how, why? *Archiving Science*, 7(37):37–54.
- Creative Commons. 2018. Creative Commons 4.0. <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>
- DDI. 2018. DDI Controlled Vocabulary for General Data Format. [http://ddi.icpsr.umich.edu/Specification/DDI-CV/GeneralDataFormat\\_2.0.html](http://ddi.icpsr.umich.edu/Specification/DDI-CV/GeneralDataFormat_2.0.html).
- Elman, Colin in Diana Kapiszewski. 2013. A Guide to Sharing Qualitative Data. Qualitative Data Repository (QDR), Center for Qualitative and Multi Method Inquiry (CQMI), Syracuse University, Syracuse. [https://qdr.syr.edu/sites/default/files/QDR-A\\_Guide\\_to\\_Sharing\\_Qualitative\\_Data\\_v1.3.pdf](https://qdr.syr.edu/sites/default/files/QDR-A_Guide_to_Sharing_Qualitative_Data_v1.3.pdf).
- Fielding, Nigel. 2004. Getting the most from the archived qualitative data: epistemological, practical and professional obstacles. *International Journal of Social Research Methodology*, 7(1):97–104.
- FORS. 2018. Policy on Archiving Qualitative Data. <http://forscenter.ch/en/data-and-research-information-services/2221-2/qualitative-data/>.
- FSD. 2018. Processing Qualitative Data Files. <http://www.fsd.uta.fi/aineistonhallinta/en/processing-qualitative-data-files.html>.
- Krstulović, Zoran, Tatjana Hajtnik in Mitja Doma. 2013. Smernice za zajem, dolgotrajno ohranjanje in dostop do kulturne dediščine v digitalni obliki. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo.
- Lužar, Sanja, Maja Ojsteršek in Irena Vipavc Brvar. 2012. Priporočila za urejanje podatkovne datoteke. <https://www.adp.fdv.uni-lj.si/media/img/datoteke/PriporocilaZaPodatkovnoDatoteko2.pdf>.
- QDR. 2018. Qualitative Data Repository: Managing Data. <https://qdr.syr.edu/guidance/managing>.
- Štebe, Janez, Jože Hudales in Boris Kragelj. 2011. Archiving and Re-using Qualitative and Qualitative Longitudinal Data in Slovenia. *IASSIST Quarterly*, 34/35:1/4:50–41.
- Toolbox. 2018. Quality Criteria for Qualitative Research in Health Sciences. <http://wp.unil.ch/qualityofqualitativeresearch/toolbox-3/>.
- UKDA. 2018. Format your data. <https://www.ukdataservice.ac.uk/manage-data/format>.
- Vlada Republike Slovenije. 2015. Nacionalna strategija odprtega dostopa do znanstvenih objav in raziskovalnih podatkov v Sloveniji 2015–2020. [http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/Znanost/doc/Zakonodaja/Strategije/Nacionalna\\_strategija\\_odprtega\\_dostopa.pdf](http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/Znanost/doc/Zakonodaja/Strategije/Nacionalna_strategija_odprtega_dostopa.pdf).
- Vlada Republike Slovenije. 2017. Akcijski načrt izvedbe Nacionalne strategije odprtega dostopa do znanstvenih objav in raziskovalnih podatkov v Sloveniji 2015–2020. [http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/Znanost/doc/Odprti\\_dostop/Akcijski\\_nacrt\\_-\\_POTRJENA\\_VERZIJA.pdf](http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/Znanost/doc/Odprti_dostop/Akcijski_nacrt_-_POTRJENA_VERZIJA.pdf).